

YENİÇERİ KİŞİLERİ

Ord. Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Bizde asker ocağı çok esaslı bir kuruluşa sahiptir. Memleketimizde bu teşkilât çok itibar görmüş ve İmparatorluğun, Romeli, Orta Şark ve İslâm dünyasında büyümesinde büyük hizmetler görmüştür. XVI. asırda muteber bir tarikat olan Bektaşiliğe intisap edilmiş. Lâkin bu tarikatın yetkililerce anlatıldığına göre hurufîlerin buraya sızmaları mensuplarını çığrından çıkarmış ve bittabi bu tarikata giren Yeniçeriliği de hedefinden uzaklaştırmış ve içinden dejenere olmuş ve memleketi XVII. asırdan itibaren ihtilallerle harîpte sarsmış ve imparatorluğun üç asırda perişan olmasında bir fesat ocağı halini almıştır.

Adlı Sultan Mahmut zamanında memleketimizin çok sarsılmasına ve gerilememize yol açan buhranlarda en büyük tehlike kaynağı olunca tarihlerimizin yazdığı ve onlardan alınan ve arşivlerimizde mevcut vesikalarına dayanarak yazılan, makale, broşür, ve kitaplarda bütün ayrıntıları ile yazılmıştır. •

Bu cihetle bu konuya dönerek bizde belli olmuş hususları tekrar edecek değiliz. Tarih bu hususta kesin hükmünü vermiştir. Biz bu yazımızda bu gibi hâdiselerin geçtiği yerler ve bazı usuller hakkında elimize geçen bir kaç resmi takdim edeceğiz. Bu suretle tarihlerimizi araştırma ve bulma zahmetlerine eğilmeyi ihmal ettiklerinden bu konuda sırf binaları cihetiyle yararlı gördüğümüz araştırmalarımızdan kısaca bir hulâsa çıkaracağız.

Yeniçeriliğin en büyük gelişmesi XV. asırda Fatih'ten beri İstanbul'da olmuştur. Bu hususta bizde Ebu Behram Demişki 1090 yılında (1679) Atlası Minor, eseri tercümesinde bildirdiklerinden bir özet çıkarıyoruz. Zira Yeniçeri Kışlaları hakkında önemli bilgi veriyor. Kısaca :

“...bu şehirde iki yerde gayet mükellef Yeniçeri odaları var. Biri 51 kulluk. Şhrin inzibatı karakolları yerleri İstanbul'un eski haritalarında işaretli ve buldukları mahalle ve semtler isimleriyle belli.

Yeniçeri Ocağı Teşkilâtı çok geniş. Hekim ve Cerrahlarına kadar var.

Evlîya Çelebi'ye göre eski yeniçeri odaları, Yeniçerihâneleri ve Sekban Yeniçeriler dahil 162 odaları var. Dördüncü Murat zamanı (1622 - 1648).

Yeniçeri bölükleri kışlaları temeli kâgir, duvarları ya kâgir, lâkin taban ve tavanları kısmen ahşap ayrı ayrı daireler halinde. Bunların ortasında toplanmaları için birer geniş meydanları var. Buna Yenibağçe'deki yeni odalarda Lâhim Meydanı (Et Meydanı) derler ki bu isim o tarafta Vatan Caddesi açılıncaya kadar söylenirdi.

Bunlar hemen her 100 senede bir, bir defa mutlaka yanmış, yeniden yapılmış. Mevcutları da sık sık tamirler görmüş. Her tamire göre tarihler söylenmiş, hiçbir İstanbul yangını yok ki Kışlalarında ve kulluklarından bir kaçını yakmamış olsun.

Eski odalar Şehzadebaşında tam cami karşısından Vezneciler'e kadar uzanıyor. Hâlâ duran Acemi Oğlanlar Hamamı diye bir kaçı müstesna kâmilan ahşap. 1826 Vak'a-i Hayriye'sinde bir iz bırakılmayarak yıktırılmış, ismi bile Feyziye'ye çevrilmiş.

Yeni odaların yakın zamana kadar Vatan Caddesi üzerinde kapısından bir parçası dururdu. Etmeydanı ve Yeniçeri Odaları kısımlarından bir şey yok. Bundan 60 sene önce orası bir boş meydana. Ortalarında camii yeni bir biçimde yerinde.

Yeni Kışlalara bu camiin yanından girilir. Kapısı, yeri belli. Bu (camii Meyane - i Yeniçeriyan) yanında halen solunda Damat İbrahim Paşa san'atli Çeşmesi dışta yine ocağa bağlı Cebehâne ve acemi Oğlanlar Hânesi yer aldığı gibi Yeniçeri Ağaları da Süleymaniye'de (halen bioloji Enstitüsü) yerinde Ağa Kapısında otururlar ve ahşap, bilâhare yanan yangın kulesi de bunların bağçesinde.

Bütün bunların odabaşları, ihtiyar heyetleri, aşçı ustaları ve yamakları, bunların Çorbacı ağaları iç velâkin çoğu şifahî yani ananevî sevk ve idarelerine memur olanları var.

Bu ocaklara hizmet edenlerin panteonları Fatih ve İskender Paşa Hazirelerinde yer almıştır. Ne yazık ki ocaklarını son asrında tarafdarlarının çokluğundan ayıklanmaları zor eşkîya ve bunların başı sergerdeler istilâ eder. Şehir hizmetlerinden bazılarını inhisarları altına alırlar. Meselâ çeşmelere ve sakalıklara kadar müdahale ederler. Daha açık bir ifade ile an'anelerinden uzaklaşarak kanun ve

nizam tanımaz olurlar. Sultan Mahmut Adlı devri şairlerinden Keçicizâde İzzet Molla'nın bir tarih kıt'asında söylediği üzre:

İkide bir fesat dolu kazan, kaldırıp koyarlarken düşer ve ocağı söndürür.

Bu hususta sonra Sadrazam Koca Reşit Paşa'nın maiyyetinde memuriyetleri olan, Sultan Mahmut devrinin Yeniçerilik teşkilâtını ortadan kaldırmasının müşahitlerinden Bahir Bey Mecmuasında¹ yazdığı kısmı özetliyelim :

1241 senesi Zilkade'si 9 uncu Perşembe gecesı Etmeydanında talime başlanmasına karşı gelenlerin isyanı yani "Huruç ales Sultan" hâdisesi başlıyor. II. Mahmut daima oturduğu Beşiktaş Sahil Sarayından Topkapı Sarayına geliyor.

Büyük bir toplantı yapılıyor, fetva alınıyor. Herkes Sancak - 1 Şerif altına davet ediliyor. Toplananlar Sultan Ahmet Camiine varıyor "Ehli ırz" gelsün diye bağırlıyor.

Bu esnada Et Meydanı'ndaki Yeniçeri isyanı bastırılıyor. Ocaklarına incir dikiliyor. Ekserisi Sultan Ahmet Meydanında siyaset olunuyor.

Kışlalar ortadan "Zîr - ü Zeber" ediliyor. Yani kaldırılıyor. İçten ve dıştan âsiler takip olunuyor. Bu arada sürülmeler oluyor. Yeniçeri Ağası Mehmet Ağa sadık olduğundan "Mirahar - u evvel" payesini alıyor. Dergâhı Âli kapıcıbaşı ve diğer sadık olanlar mevkiye yükseltiliyor. Vezir Ağa Hüseyin Paşa Serasker oluyor. Bayezit'teki eski saray sahası binalarıyla birlikte "Serasker Kapısı" olur ve eski Ağa Kapısı da Şeyhülislâmlara verilir. . . .

Mehmet Ali Paşa Mısır'da güya bize bağlı bir vali, lâkin hakikatte bir feodalite beyi, merkezi hiçe sayarak hükümdardır. O da Mısır'da birçok yenilikler getirmiş ve zamanının icaplarına göre inkılâplar yapmıştır. Bu arada Osmanlı İmparatorluğu payitahtı olan İstanbul'daki vukuatı imkân nisbetinde dikkatle takip etmiştir.

İstanbul'da 1241 (1826) da Yeniçerilik kaldırılmıştır. Bunu dikkatle izlemiş, o kadar ki İstanbul'da o tarihlerde bulunan yerli ve yabancı ressamalara bu hâdisenin öncelerine ait teşkilâtâ dahil olanların ve vak'aların geçtiği binalara kadar resimler yaptırmış

¹ Bu yazma mecmua Esad Fuad Tugay dostumuzda idi. 8.000 basma, dört dilde kitapları ve yazmaları içinde halen Ankara'da Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde.

ve bunlarla çok ilgilenmiş, yani kendi hususî kütüphanesinde bunlardan albümler vücuda getirtmiştir. Veyahut kendisinin gönderdiği resamlara resimlerini yaptırmıştır.

Bunlar halen Kahire'de "Dârül kütübü'l Mısriye" de geniş nefis eserler salonu vitinlerinde üç albüm içinde bulunmaktadır. 1951 de orada bir aylık ikametim esnasında hepsini birer birer incelediğim gibi cümlesi suluboya renkli olan bu tabloların en önemlilerinden bir kaçını aynen düofoto ile hazırlattım ve cümlesinin örneklerini de aldirttum.

Bu yazımıza binaları ve hatıraları itibarıyla Yeniçeri'liği ortadan kaldırma faaliyetini ilgilendiren üç tabloyu kısa izahlarda bulunarak aynen alıyorum.

1- Aslı suluboya renkli. En üstte şu ibare var, Bozukça bir rık'a yazı ile :

Yeniçeri Seğirdim Ustalarının Et Meydanında ber veçhi kaide Et tayınına seğirtmeleri,

Sahne Yenibağçe'de Yeniodalar binalarının ortasındaki meydanda et almağa gidecek nöbetteki Yeniçeri neferleri takımı koşar adım meydanda harekete hazır bulunmakta.

Sağda herhalde ustalardan "Yeniçeri ileri derecede zâbitlerinden birisinin iki kat dairesi en sağda ve ikinci katta meydana nazır odalar kafesli. Solunda kalan odaların önünde üstü kapalı dehliz ve nöbette zabitlerden dördü. Daha ileride üç kat üzerine bölüklerin odalarını havi bir kışla önünde bir metre kadar yüksek duvarlı ve ağaçlarla örtülü açık namazgâh, aynı zamanda üzeri çimen dinlenme yeri.

Meydanın ilerisinde Yeniçeri neferleri toplu halde bu merasimi izliyorlar, solda uzakta keza üç kat diğer bölüklere ait bir kışla, ön planda odalar erkânından birisine ait bir daire, sağ ve solda iki odalı kısım. Yerler Roma kaldırımı dediğimiz büyük taşlarla kaplı.

2- Eski Türk usulünce bir toplantı odası, muhtemel ki teşrifat sırası ile Yeniçeri erkânının bulunduğu Dergâhı Âlî'de Kurmayların veya ordu ileri gelenlerinin toplantısı. Suluboya renkli tablonun altında rık'a ile şu yazı var.

"*Yeniçeri Ustalarının Kışlada Cemiyet Odası*" ortada bir bakır mangal eski saray ve konaklarda olduğu gibi hizmetkârların bulun-

duğu yer ile birlikte erkân minderlerinin konmasıyla çepeçevre sıra ile oturlan sedirleri resimde yüksek rütbeli ordu erkânından sekiz kişi yer almış. İki zabıt de rütbesinin kıyafet ve silahları ile toplantıya geliyorlar.

Usta tabiri üstadın Türkçeleştirilmiş şeklidir. Rütbelerinin büyük olduğunu gösterir. Lâkin bu erkânın toplantıda oturmaları erkânına uymayacak şekillerde yer aldıkları laubalice tavırlarından anlaşılıyor. Yeniçeriliğin lâğvinden önce ocağın eski oturma an'anesine riayet etmedikleri anlaşılabilir. Tam sağda yüzü peçe ile örtülü bir genç ayakta yer almıştır ki bunlara civelek derler. Yüzlerinin kapalı olmasının herhalde sosyal ve askeri kaidelere uyan bir mânâsı olmalıdır.

Duvarın tam karşısında bir rökoko çerçeve içinde fresk çifte balık amblemi yer almaktadır.

Civelek, canlı, neşeli ve sokulgan anlamına geldiği gibi burada Yeniçeri Ocağına yeni girmiş delikanlı hizmetçi demektir.

3— Sultanahmet Meydanında toplantı

Tablo renkli, suluboya ile yapılmış, büyük tutulmuş bir ölçüdedir. Albüme konurken ikiye bölünmüş altında şu ibare vardır :

“kırk bir tarihinde Yeniçerilerin İlgâsı için Sultanahmet Camii Şerifi meydanında tertip olunan Cemiyeti Meşveret”

En ortada iki kişi, sayebanlı, devrinin bir minderli ve yastıklı kanepesinde oturmuş iki zat. Resimde sağda Ağa Hüseyin Paşa, sol tarafında diğer erkândan bir zat. Sağ ve solda ayakta iki yaver gibi muhafız. Arkada devlet erkânı ve destarlı sikkeli zat.

Yine resmin sağında devlete muti' ve hizmete âmade ordu erkânından bir grup. En sağda eski top ve topçular. Sağda önde halktan arkaları dönük ve kanapede oturan vazife sahibi zevata bakıyorlar.

Resmin solunda nedamet edip gelen asilerden bir grup kazanlarıyla görülüyor. Çoğu başlarında yeniçeriler ve erkânına ait başlıkları çıkarıp yere atmışlar. Birisi de çıkarma durumunda. Hepsî müteessir. Birisi de ellerini yüzüne kapamış, ağlıyor. Bazıları da çok düşünceli ve kederli. Bu grubun sağ önlerinde vazifeli iki zabıt ve bir kaç devlet memuru ve arkada minareleri ile ve büyük kubbesi ile Sultan Ahmed Camii ve diğer kubbesi görülüyor.

Vak'ayı Hayriyenin hayırlı sonucunu gösteren bu tabloyu şimdiye kadar yazılanlarla mukayese için tarihçi dostlarımıza takdim olunur.

Tarihimizde şimdiye kadar hâdiselerin geçtiği yerler ve bunların mümkün olduğu kadar temsil edilebilmeleri araştırılmamıştır. Bunların biz arandığı nisbette bulunabileceğine inananlardanız. Daha buna benzer bilhassa yalnız garpta değil ve memleketimizde de bilinmeyen nisbette resimli belgelere sahip olabileceğimizi hatırdan çıkarmamak lâzımdır. Hele bu kabil resimleri içine alan Viyana'da (Albertina) tarihî resim arşivinde bize ait taranmamış tahmin olunmayacak derecede fazla ve nadir Estampaların da bulunduğunu bizzat görmüş olduğumu bildirmek isterim.

Tarihimizin resimler noktasından çok yoksun olduğu başta mütefekkir ve tarih felsefemizi incelemekle meşhur şair Yahya Kemal Beyatlı da bir kaç kere söylemiştir. Ama şu üç resmin de bulunması bütün kaynakları araştırmamız icab ettiğini hatırlatmaktadır. Araştırmadan yok diyebilmek yanlıştır. Bunlar birer birer çıktıkça keyfiyeti ciddi olarak ele almak zamanı gelmiş ve hatta geçmiştir diyebiliriz. Her şey arandığı nisbette bulunur.

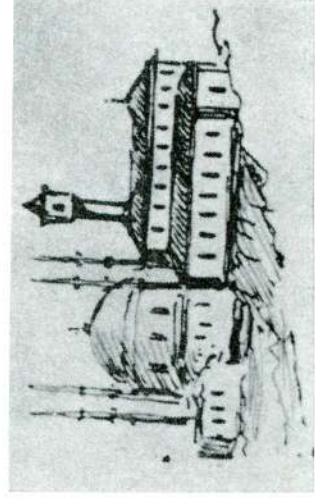
Res. 2 — 54. bölüm kayıt belgesi

Res. 1 — Adli Sultan Mahmud devri fesli kıyafeti ile

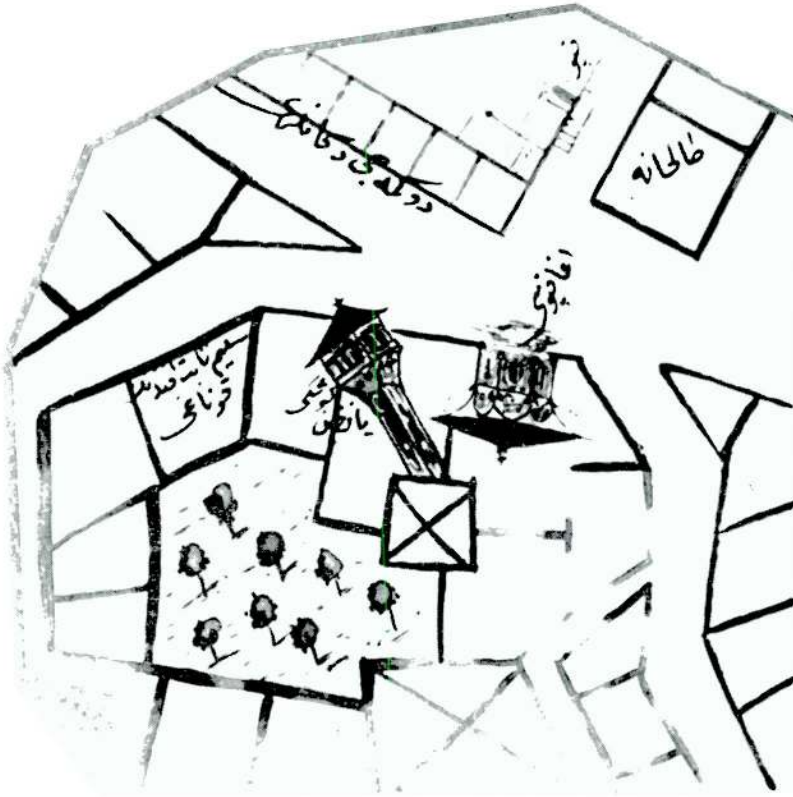
Res. 4 — Şehzadebaşı'nda Vezneciler'de acemi oğlanlar hamamı. (Halen işlemede)

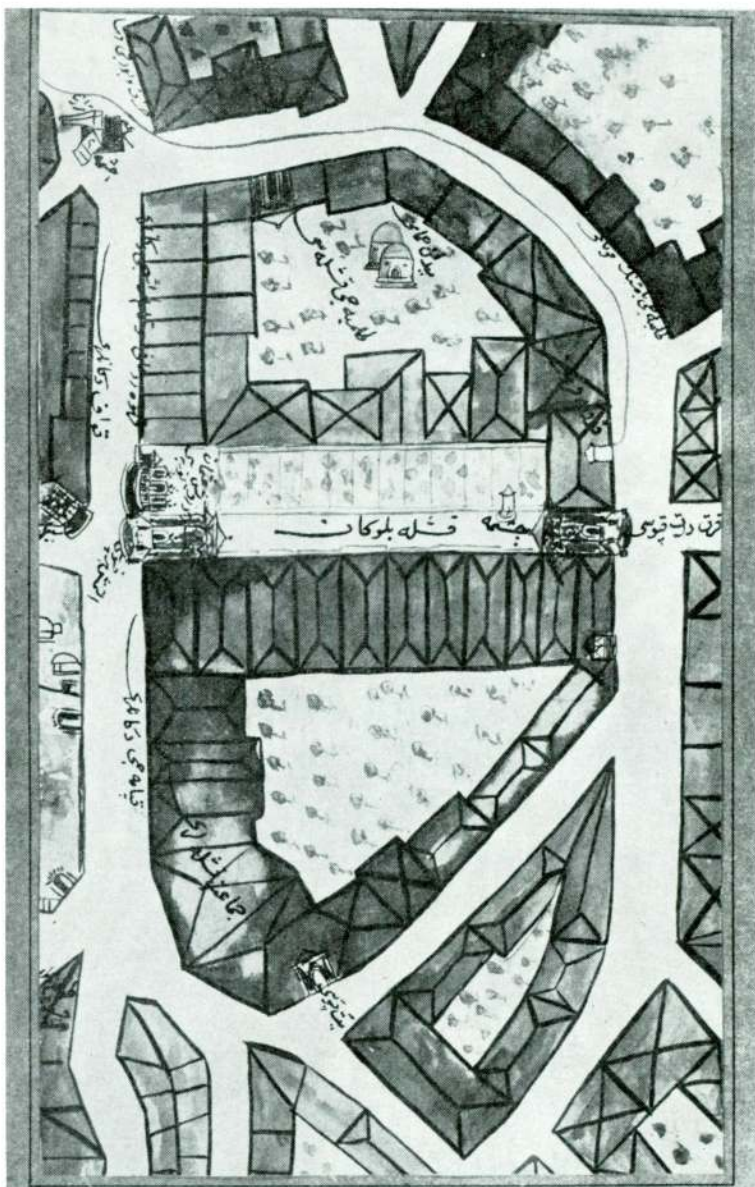
Res. 5 — Süleymaniye Câmii, Ağakapısı ve alışveriş yığın kulesi

Res. 3 — Kabristanlarımızda az bulunan Üsküflü bir yeniçeri mezar taşı. (Edirnekapısı şehitliğinde)

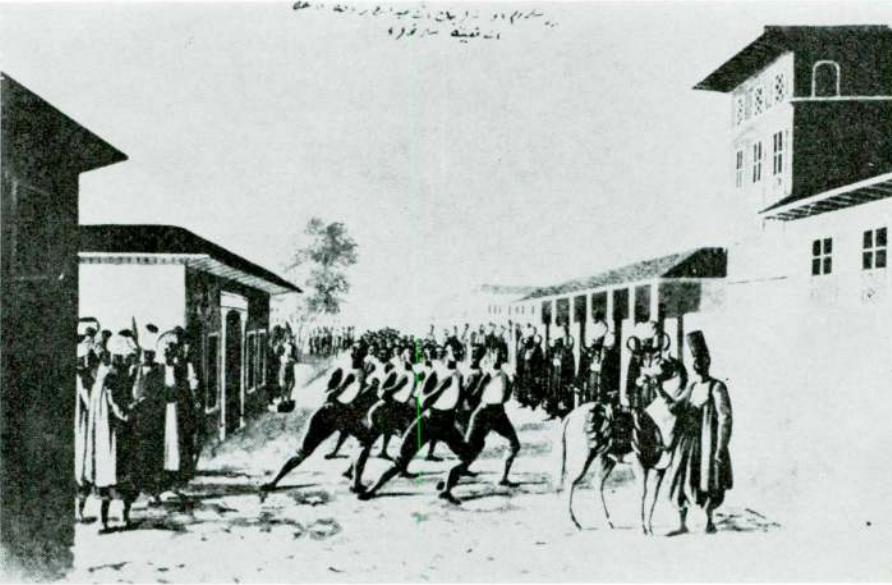
Res. 6 — II. Bayezid suyu haritasında: Süleymaniye'de, Dergahı Âli yeniçerileri ağası kapısı ve bağçesinde ahşap yangın kulesi (Türk - İslam eserleri müzesi)

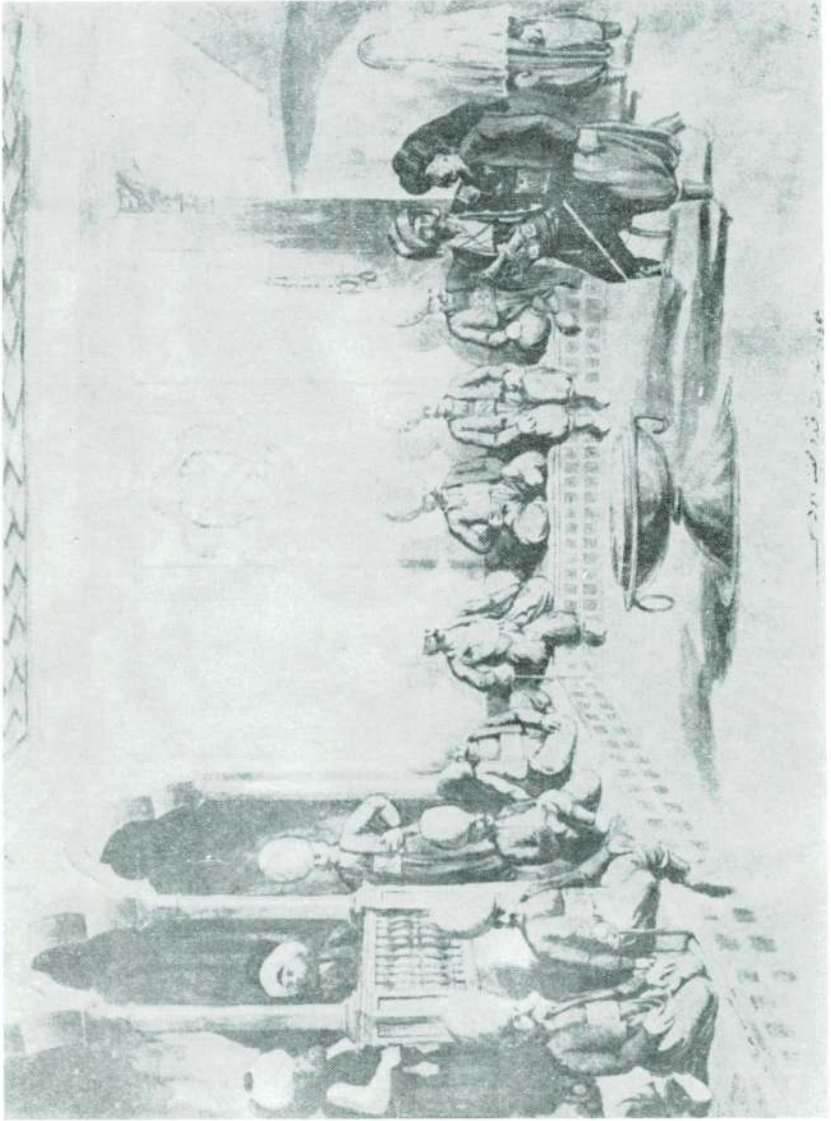
Res. 7 — Aynı haritada Şehzadebaşı'nda Eski Odalar planı

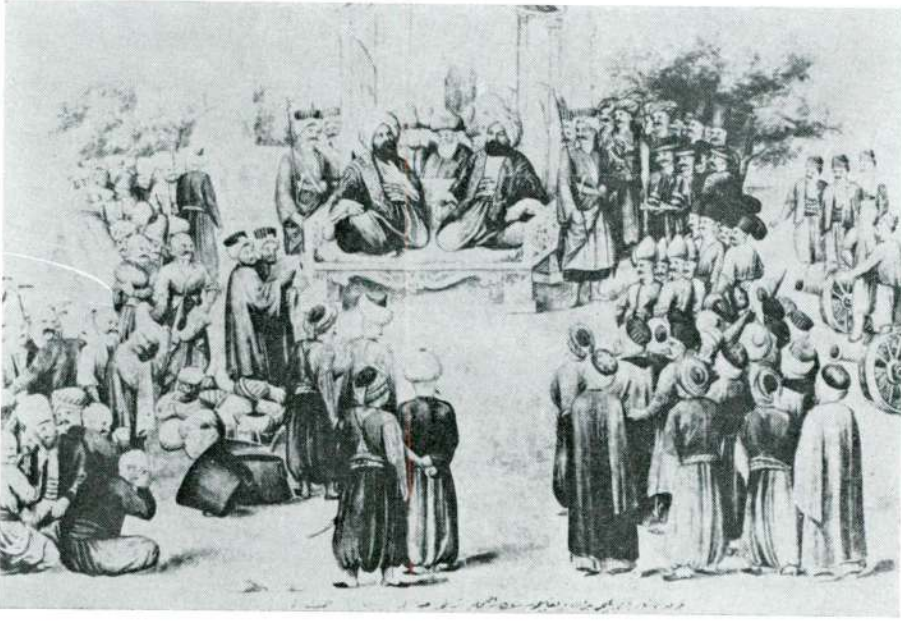
Res. 8 — Galata ve İstanbul kuleleri, eski ve II. Mahmud devrinde yeni kıyafeti ile itfaiye neferleri, sağda ahşab yangın kulesi

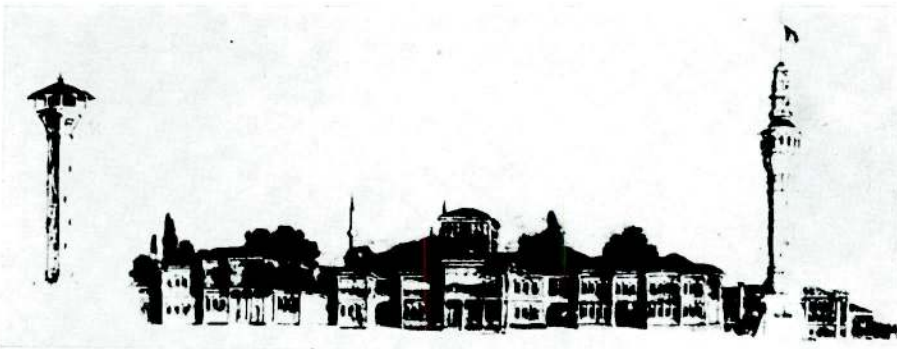
Res. 9 — Yeniçerilerin et temini için seğirdim neferleri (1)

Res. 10 — Yeniçeriler erkân toplantısı (2)

Res. 11 — Sultan Ahmed meydanında vak'ayı Hayriye gününde Ağa Hüseyin Paşa başkanlığında toplantı (1825) (3)

Res. 12 — Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra kurulan askeri Mansurei Muhammediyenin Bayezid'de Eski Saraydaki yeni binaları. Sağda yeni, solda eski ahşab yangın kulesi, en arkada Süleymaniye minareleri (Darül Kütübül Mısıriyye - Kahire)

